

Adam Pawlewicz, Zbigniew Brodziński

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ZMIANY W SEKTORZE PRZETWÓRSTWA ROLNO-SPOŻYWCZEGO W POLSCE*

1. Wstęp

Integracja Polski z Unią Europejską przyspieszyła procesy dostosowawcze w sektorze przetwórstwa rolno-spożywczego, stwarzając jednocześnie możliwości rozwoju oraz wpływając na podwyższanie standardów i jakości produkcji. Równocześnie polskie podmioty sektora rolno-spożywczego podlegają wzmożonej presji konkurencyjnej ze strony producentów z innych krajów Unii Europejskiej. Należy zaznaczyć, że omawiany sektor, co podkreślają m.in. M. Wigier i R. Urban [2004, s. 11], stanowi jeden z największych działów polskiej gospodarki, jak i największy dział przemysłu.

Aby ocenić zmiany w sektorze przetwórstwa rolno-spożywczego w Polsce, wykorzystano informacje wtórne zawarte w materiałach źródłowych Głównego Urzędu Statystycznego¹. Badania oparto na pionowej analizie porównawczej w latach 2000-2004. Część informacji pochodzi również z pierwszego półrocza 2005 roku. Celem pracy jest przedstawienie zmian w sektorze przetwórstwa rolno-spożywczego w okresie kilku lat przed wstąpieniem Polski do Unii Europejskiej, jak i bezpośrednio po integracji.

2. Sytuacja i zmiany w sektorze przetwórstwa rolno-spożywczego

Produkcja przemysłu spożywczego, w skład którego wchodzi produkcja artykułów spożywczych i napojów oraz produkcja wyrobów tytoniowych, od 2000 r.

* Wykonano w ramach tematu badawczego nr 3 P06S 020 25.

¹ Rocznik Statystyczny Rolnictwa i Obszarów Wiejskich 2005, GUS, Warszawa 2005; Zmiany strukturalne grup podmiotów gospodarki narodowej w 2004 r. Informacje i opracowania statystyczne, GUS, Warszawa 2005; Zmiany strukturalne grup podmiotów gospodarki narodowej w 2005 r. Informacje i opracowania statystyczne, GUS, Warszawa 2005.

systematycznie wzrasta (z niewielkim spadkiem w 2002 r. o ok. 1,5% w stosunku do 2001 r.). Na początku analizowanego okresu omawiana produkcja wyniosła 92 892 mln zł. Przed przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej (koniec 2003 r.) była równa 105 007 mln zł (wzrost o 13% w stosunku do 2000 r. i blisko 7% w stosunku do 2002 r.), by na koniec 2004 r. osiągnąć poziom 125 751 mln zł (zmiana w odniesieniu do 2000 r. o więcej niż 35%, a do 2003 r. o ok. 20%) (tab. 1). W przemyśle rolno-spożywczym w 2004 r. odnotowano poprawę wyników ekonomicznych. Jest to niewątpliwie związane z wejściem Polski do UE oraz otwarciem granic, co w początkowym okresie naszego członkostwa sprzyjało eksportowi polskich wyrobów żywnościowych. Według zebranych informacji, największy przyrost wartości sprzedaży po integracji z UE odnotowano w branży „ryby i produkty rybne przetworzone i zakonserwowane” – zwyżka w okresie 2003-2004 o ok. 35%. Jednakże największą wartość sprzedaży osiągnęły podmioty z branży mięsnej. W roku 2004 omawiana grupa przedsiębiorstw sprzedała produkty o łącznej wartości 26 178,3 mln zł (wzrost w stosunku do 2003 r. o ok. 15,5%). Wzrost wartości sprzedaży o 1/5 można również zauważyć w sektorze produkcji mleczarskiej. Podobną tendencję odnotowano w przedsiębiorstwach przemysłu olejowego i tłuszczowego. Z kolei najniższą dynamikę wzrostu, w latach 2003-2004 odnotowano w branży „owoce i warzywa przetworzone i zakonserwowane”. Należy jednak zauważyć, że sytuacja tego sektora pozytywnie zmieniła się w 2003 r., kiedy wartość sprzedaży wzrosła w stosunku do 2002 r. o ok. 22% (tab. 1).

Mimo pozytywnych tendencji, dotyczących wzrostu obrotów w omawianym sektorze, zaobserwowano wyraźny spadek poziomu zatrudnienia. Przeciętne zatrudnienie w 2000 r. wyniosło w omawianym sektorze 457,4 tys. osób, a w 2003 r. – 427,7 tys. pracowników, co oznacza spadek o 6,5%. Po integracji z UE zatrudnienie dalej się zmniejszało, osiągając na koniec 2004 r. poziom 422,9 tys. osób. W porównaniu do 2000 r. był to spadek o ok. 7%, a w stosunku do 2003 r. o ok. 1% (tab. 1). Obserwowany spadek poziomu zatrudnienia można tłumaczyć zachodzącym procesem dostosowywania się przedsiębiorstw do wymagań rynku, w tym głównie poprzez wdrażanie nowoczesnych technologii produkcji oraz nowych sposobów zarządzania.

Notowana, w zasadzie korzystna sytuacja w omawianym sektorze (co potwierdzają inni badacze), ma swoje przyczyny w dobrze rozwijającym się eksporcie oraz w zachodzącym procesie modernizacji przedsiębiorstw – „wymuszonym” koniecznością sprostania wysokim, unijnym standardom produkcji [Urban 2005a, s. 90].

Odnotowując spadek zatrudnienia w sektorze przetwórstwa rolno-spożywczego, zauważono jednocześnie wzrost płac. W roku 2000 średnie wynagrodzenie brutto wynosiło w omawianym sektorze 1605 zł. Przed przystąpieniem Polski do UE, w latach 2000-2003, średnia płaca wzrosła o blisko 200 zł (o ok. 12%). Tendencja wzrostowa płacy w sektorze po integracji z UE utrzymała się, osiągając na koniec 2004 r. średnią wartość brutto 1854 zł (wzrost w stosunku do 2000 r. o ok. 15,5%,

a do 2003 r. o ok. 3%) (tab. 1). Na wzrost wynagrodzenia w omawianym sektorze miała wpływ korzystna koniunktura w całej branży.

Tabela 1. Podstawowe dane o podmiotach gospodarczych produkujących artykuły żywnościowe oraz wartości produkcji sprzedanej w latach 2000-2004

Wyszczególnienie	2000	2001	2002	2003	2004
Produkcja artykułów spożywczych i napojów oraz wyrobów tytoniowych (w liczbach bezwzględnych)					
Produkcja sprzedana (w mln zł – ceny bieżące)	92 892,0	100 037,0	98 480,0	105 007,0	125 751,0 ^a
Przeciętne zatrudnienie (w tys.)	466,8	451,9	438,2	434	429,3
Przeciętne miesięczne wynagrodzenia brutto (w zł)	5 017,0	5 406,0	5 648,0	6 111,0	6 238,0
Wartość produkcji sprzedanej wyrobów przemysłu spożywczego i tytoniowego ^b (w mln zł – ceny bieżące)					
Mięso i produkty mięsne	19 224,2	20 626,8	22 409,4	22 660,0	26 178,3
Ryby i produkty rybne przetworzone i zakonserwowane	1 965,2	1 930,4	1 846,6	1 960,6	2 649,9
Owoce i warzywa przetworzone i zakonserwowane	5 956,0	6 302,8	6 227,7	7 622,1	7 664,2
Oleje, tłuszcze zwierzęce i roślinne	2 649,8	2 736,9	2 584,3	2 516,0	3 014,9
Produkty mleczarskie	11 072,5	12 075,9	11 771,5	12 610,8	15 152,5
Produkty przemiału zbóż, skrobię i produkty skrobiowe	3 684,0	3 598,7	3 508,2	3 919,6	4 607,1
Pasza dla zwierząt	4 675,5	5 208,2	5 128,7	6 120,0	6 747,6
Produkty spożywcze pozostałe	18 937,2	20 335,2	20 780,9	21 451,2	23 947,6
Napoje	17 435,3	18 230,3	17 471,1	19 468,4	21 266,5
Wyroby tytoniowe	9 259,5	10 214,4	11 059,9	11 536,6	12 359,2

^a dane nieostateczne; ^b dane dotyczą podmiotów gospodarczych, w których liczba pracujących przekracza 9 osób.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Rocznik Statystyczny Rolnictwa i Obszarów Wiejskich 2005, GUS, Warszawa 2005, s. 368.

Sytuacja przedsiębiorstw sektora rolno-spożywczego w polskiej gospodarce jest dosyć specyficzna ze względu na rozdrobnienie, a tym samym znaczny udział w rynku firm o relatywnie małej skali produkcji. W połowie 2005 r. funkcjonowało w omawianej grupie ok. 33,8 tys. przedsiębiorstw, z tego 72% to firmy zatrudniające poniżej 9 pracowników (tab. 2). Należy zauważyć, że mikropodsiębiorstwa aktywne gospodarczo w omawianych branżach często nie wytrzymują presji rynkowej i kończą działalność. Ma to miejsce szczególnie w warunkach, w których przed podmiotami omawianego sektora stawiane są wysokie wymagania dotyczące jakości i bezpieczeństwa żywności. Przed wstąpieniem Polski do UE, w 2003 r., produkcją i przetwórstwem zajmowało się w Polsce ok. 35 tys. podmiotów. Natomiast po wstąpieniu do UE liczba podmiotów omawianego sektora zmniejszyła się

o 2,1% (na koniec 2004 r. wyniosła 34 114 podmiotów), a w pierwszej połowie 2005 r. spadła o kolejne 1%. Wyjątkowym przypadkiem jest przemysł tytoniowy, w którym w latach 2003-2004 liczba podmiotów wzrosła z 27 do 29 firm, a w następnym okresie – do połowy 2005 r. – o kolejne 5 podmiotów (tab. 2).

Tabela 2. Podmioty gospodarki narodowej według liczby pracujących oraz sekcji i działów polskiej klasyfikacji działalności (PKD)

Wyszczególnienie	2003	2004	2005*
Produkcja artykułów spożywczych i napojów			
Ogółem	34 822	34 085	33 831
0-9	25 750	24 894	24 544
10-49	7 179	7 282	7 376
50-249	1 544	1 576	1 581
250-999	314	299	296
1000 i więcej	35	34	34
Produkcja wyrobów tytoniowych			
Ogółem	27	29	34
0-9	9	10	14
10-49	7	6	7
50-249	3	6	6
250-999	5	4	4
1000 i więcej	3	3	3

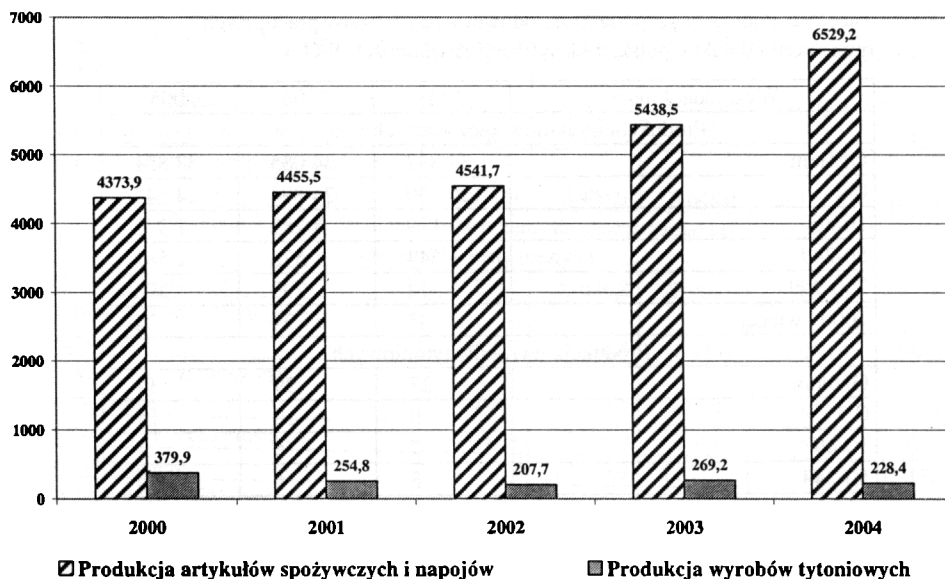
* stan na 30.06.2005 r.

Źródło: *Zmiany strukturalne grup podmiotów gospodarki narodowej w 2004 r.*, Informacje i opracowania statystyczne, GUS, Warszawa 2005, s. 38-39; *Zmiany strukturalne grup podmiotów gospodarki narodowej w 2005 r.*, Informacje i opracowania statystyczne, GUS, Warszawa 2005, s. 32-33.

Dane GUS² wskazują, że 99% przedsiębiorstw omawianego sektora jest własnością prywatną, a ok. 60% należy do osób fizycznych. Prezentowany stan posiadania jest przejawem odbywającego się od kilku lat procesu prywatyzacji i konsolidacji podmiotów sektora rolno-spożywczego. Procesy dostosowawcze w sektorze, związane z wstąpieniem Polski do UE, spowodowały znaczne ożywienie inwestycyjne. W roku 2000 wartość inwestycji wyniosła w omawianym sektorze 4753,8 mln zł, a w 2003 r. osiągnęła 5707,7 mln zł. Po integracji, w 2004 r., można zauważyć dalszą tendencję wzrostową poziomu inwestycji w sektorze przemysłu rolno-spożywczego, do wartości 6757,6 mln zł (zmiana w stosunku do 2000 r. o 42,2% i do 2003 r. o 18,4%) (rys. 1). Nakłady inwestycyjne przeznaczane były głównie na dostosowywanie się podmiotów do wymagań UE, jak również wspólnotowego rynku.

² *Zmiany strukturalne grup podmiotów gospodarki narodowej w 2004 r.*, Informacje i opracowania statystyczne, GUS, Warszawa 2005, s. 38-39; *Zmiany strukturalne grup podmiotów gospodarki narodowej w 2005 r.*, Informacje i opracowania statystyczne, GUS, Warszawa 2005, s. 32-33.

Kapitał inwestycyjny, co potwierdza również R. Urban [2005b, s. 96], jest wykorzystywany przede wszystkim na poprawę stanu technicznego i sanitarnego zakładów przetwórczych, co owocuje także upowszechnieniem systemów zapewnienia bezpieczeństwa zdrowotnego żywności.

Rys. 1. Nakłady inwestycyjne w przemyśle spożywczym i tytoniowym w latach 2000-2004 (w mln zł według cen bieżących)

Źródło: Rocznik Statystyczny Rolnictwa i Obszarów Wiejskich 2005, GUS, Warszawa 2005, s. 371.

Jednym z głównych wyznaczników rozwoju sektora rolno-spożywczego jest handel zagraniczny, szczególnie zaś eksport. Analizując okres przed wstąpieniem Polski do UE, saldo obrotów podstawowymi artykułami żywnościowymi było ujemne. Według informacji GUS³ deficyt obrotów w 2000 r. wynosił 2274,8 mln zł. Do końca 2002 r. następował spadek deficytu w handlu zagranicznym. W roku 2003 zanotowano nadwyżkę eksportową w omawianym sektorze, równą 1994,5 mln zł, w 2004 r. zaś nadwyżka wyniosła już 3759,1 mln zł (przyrost wartości obrotów handlu zagranicznego w 2004 r., w porównaniu do 2003 r., wyniósł 88,5%).

Po wejściu Polski do UE eksport zwiększył się w stosunku do 2003 r. o jedną trzecią, a import o ok. 28%, jednakże należy zwrócić uwagę, że eksport to ok. 20% ogólnej wartości produkcji w sektorze rolno-spożywczym w kraju.

³ Rocznik Statystyczny Rolnictwa i Obszarów Wiejskich 2005, GUS, Warszawa, 2005, s. 371-385,

3. Podsumowanie

Zniesienie barier w handlu z krajami UE w 2004 r. wymusiło przyspieszenie procesów dostosowawczych do standardów i warunków prowadzenia działalności na wspólnym rynku. Spowodowało to korzystne ożywienie w przemyśle rolno-spożywczym, co widać na podstawie analizy podstawowych wskaźników rozwoju omawianego sektora. Pokazują one, że nastąpił m.in. wzrost sprzedaży produkcji oraz wzrost płac przy jednoczesnym spadku zatrudnienia. Obserwuje się również spadek liczby podmiotów przy jednoczesnym wzroście średniego poziomu zatrudnienia w pozostałych przedsiębiorstwach omawianego sektora. Korzystnym zjawiskiem jest również znaczne ożywienie inwestycyjne. Jednym z najważniejszych efektów integracji z Unią Europejską jest wzrost eksportu oraz osiągnięcie nadwyżki w handlu zagranicznymi artykułami żywnościowymi.

Konkludując, należy stwierdzić, że wstąpienie Polski do Unii Europejskiej spowodowało szereg pozytywnych zmian w sektorze przetwórstwa rolno-spożywczego. Utrzymanie długofalowej tendencji wzrostu w omawianym sektorze powinno ułatwić, w długim okresie, proces modernizacji i restrukturyzacji polskiego rolnictwa.

Literatura

- Urban R., *Przemysłowa produkcja żywności i napojów*, [w:] *Stan polskiej gospodarki żywnościowej po przystąpieniu do Unii Europejskiej. Raport 2: Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju polskiej gospodarki żywnościowej po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej*, nr 19, IRWiR, Warszawa 2005a.
- Urban R., *Inwestycje i przemiany strukturalne przemysłu spożywczego*, [w:] *Stan polskiej gospodarki żywnościowej po przystąpieniu do Unii Europejskiej. Raport 2: Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju polskiej gospodarki żywnościowej po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej*, nr 19, IRWiR, Warszawa 2005b.
- Wigier M., Urban R., *Makroekonomiczne otoczenie przemysłu spożywczego*, [w:] *Przemiany przemysłu spożywczego w latach 1988-2003*, Studia i Monografie, IERiGŻ, Warszawa 2004.

CHANGES IN AGRO-PROCESSING SECTOR IN POLAND

Summary

The aim of this paper is to present changes in agro-processing sector a few years before and after Polish integration with UE.

The abolition of trade barriers with EU countries in 2004 forced the acceleration of adjustment processes to standards and private activity running condition in common market. It caused the profitable animation in agri-food industry, what showed basic indicators of this sector development analysis. The increase of production sale was observed with simultaneous employment decrease. The decrease of firms number is observed with simultaneous increase of average level of employment in remaining enterprises of analyzed sector. The significant investment animation is also a positive occurrence. The most important effect of integration with European Union is the increase of export and surplus in abroad trade of agri-food products.